

М.А. Гендельманның 110 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары – 19» халықаралық ғылыми - практикалық конференциясының материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 19, посвященной 110-летию М.А. Гендельмана». - 2023.- Т. I, Ч. IV. – Б. 157-160.

ӘОЖ 338.434:631.162:303.4(045)

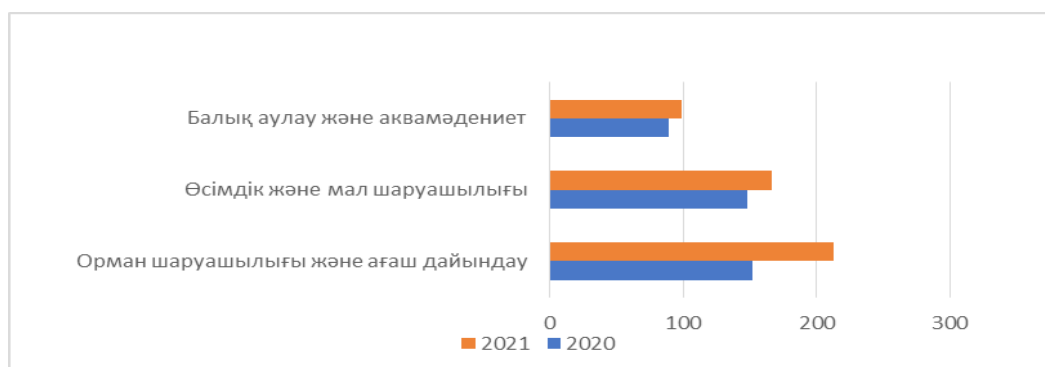
АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДА ЕҢБЕК АҚЫНЫ ЖӘНЕ ОНЫ НОРМАЛАУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ

Кулекешова А.Б., оқытушы

*С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана қ.*

Қазіргі инновациялық экономика жағдайында әрбір ауылшаруашылық кәсіпорны өндірістің кірістілігін, еңбек өнімділігін арттыруға бағытталған әдістерді енгізіп, қолдана бастауда. Ал еңбек өнімділігін арттыру үшін бірінше кезекте еңбек ақы мен оны нормалау жүйесін жетілдіру керек. Кәсіпорындағы еңбекті нормалауға байланысты мәселелерді әр түрлі жұмыстар мен қызметкерлердің барлық санаттарына ақы төлеу бірыңғай әлеуметтік-экономикалық және өндірістік жүйесі ретінде қарастыру қажет. Тек осы жағдайда жұмыс қабілеттілігі мен еңбек қарқындылығының өзгеруін, орындалуын біріктіруге болады және орындаушылардың психофизиологиялық жай-күйі, қызметкерлердің біліктілігі және еңбектің мазмұндылығы, еңбекақы деңгейі мен қанағаттануы, кәсіпорынның барлық персоналы қызметінің түпкілікті нәтижелеріне еңбектің мүдделілігін де ескерген жөн.

Нормалау және ақы төлеу жүйесінің жұмыс істеуінде орын алған проблемаларды анықтау мақсатында ауыл шаруашылығы кәсіпорындарындағы еңбек SWOT-талдау жүргізілді, бұл ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының көпшілігінде лауазымдардың жоқ екенін көрсетті ы, жалақы деңгейінің белгіленген еңбек нормаларын орындауға тәуелділігі жоқ, ескірген және негізсіз өндіріс нормалары мен қызмет көрсету нормалары қолданылады. ҚР статистика агенттігінің мәліметтеріне сәйкес Қазақстандағы ауыл шаруашылығындағы орташа еңбек ақы мөлшері төмендегі 1-суретте көрсетілген [1].

1 сурет - 2020-2021 жж аралығындағы ҚР ауыл шаруашылығындағы орташа еңбек ақы мөлшері, мың теңгемен

АӨК құрылымында орташа айлық жалақы сегментке байланысты айтарлықтай өзгереді. Ең жоғары жалақы орман шаруашылығы және ағаш дайындау саласында байқалады: 212,5 мың теңге. Одан кейін өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы - барлығы 166,2 мың теңге, ал балық аулау мен аквамәдениетте - одан да аз, бар болғаны 98,6 мың теңге [1]. Ауыл шаруашылығындағы жалақы мөлшерінің анағұрлым төмен болуы, әдетте еңбек ақыны есептеу жүйесіне, еңбек нормасын орындаудан және еңбек тәртібін бұзышылыққа байланысты. Ауыл шаруашылығындағы еңбек ақы жүйесі мен оны нормалау жағдайын SWOT -талдау жүргізе отырып көруге болады.

1 кесте - Ауыл шаруашылығындағы еңбек ақы жүйесі мен оны нормалау жағдайының SWOT - талдауы

<p>1. Артықшылығы (күшті жағы):</p> <ul style="list-style-type: none"> - ауыл шаруашылығында еңбек ақы есептеу жүйесінің әртүрлі нұсқалары қолданылуы мүмкін (мерзімді және кесімді жүйелерінің бірнеше түрлері); - ауыл тұрғындары ауыл шаруашылығында жұмыс істеуге жақын; - жаңа техника, жетілдірілген технологиялар қолданылады; - нормативтік анықтамалардың жоғына қарамастан, ішкі нормаларын өңдеу мүмкіншіліктері бар. 	<p>2. Кемшілігі (әлсіз жағы)</p> <ul style="list-style-type: none"> - 90 % ауыл шаруашылық кәсіпорындарында нормалаушы-маманы жоқ; - еңбек нормаларының өте ескі анықтамаларын қолдануда; - жоғары механикаландырылған еңбек үрдістерін есептеуде қолданылатын есептеу формулалары моральды тозған; - орындалатын өндірістік үрдістер санының көптігі, ал оған тқленетін жалақы мөлшерінің төмендігі; - ескі ынталандыру мен мотивациялау әдістерінің қолданылуы, нәтижесінде өнім сапасы төмендеп, еңбек өнімділігі құлдырайды.
<p>3. Мүмкіндіктер:</p> <ul style="list-style-type: none"> - нормалау бойынша маманды енгізу-экономист -мастер; - жаңа техникалар мен технологияларға сәйкес нормативтер деңгейін қайта қарастыру; - еңбек өнімділігін арттыру жолдарын әрқашан іздестіріп, толықтыру; - еңбек қатынастарын ұйымдастыруды жетілдіре отырып жалақы мөлшерін жоғарлату 	<p>4. Қауіптер:</p> <ul style="list-style-type: none"> - кадрлардың тұрақтамауы; - а/ш кәсіпорынының қаржылық жағдайының төмендеуі немесе несиеге тәуелділігінің артуы; - ауылдағы жұмыссыздық деңгейінің өсуі және әлеуметтік-климаттық экономикасының құлдырауы.

Ресей ғалымдарының зерттеуінше ауыл шаруашылық кәсіпорындарындағы жалақы мөлшеріне еңбекті нормалау тікелей әсерін тигізеді. Мысалы, мал шаруашылығында техникалық негізделген нормаларды қолдану үлесі 87 пайызға, ал өсімдік шаруашылығында 75

пайызды құрайды [2]. Қазіргі инновациялық - климаттық экономика барысында әр 5 жылдықта (максимум) жаңартылған еңбек ақы мен нормалау жүйелерін жетілідіре отырып қолдануы керек.

Сондықтан еңбек ақы мен нормалау жүйесін жетілдіру үшін ауыл шарушылығы бизнес-үрдістерінің ерекшеліктерін жеке жеке ескерген жөн. Еңбек ақы мен оны нормалау жүйесін жетілдіру мен өңдеу үшін жоғары білікті мамандарды тарту керек. «А.И. Бараев атындағы ҒЗИ» ЖШС негізінде өсімдік шаруашылығындағы бизнес -үрдістерді, еңбек ақы және норматлау жүйесін өңдеу бойынша қосымша ғылыми-зерттеу бөлімдерін ашу қажет. Сол сияқты мал шаруашылығы, балық аулау және аква мадениет, орман шаруашылығы мен ағаш өндіруде, табиғи кен орындарында толық техникалық және технологиялық тәртіпті ұстанатын нормалау жүйесін өңдеу маңызды орынға ие болды.

«С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті» КеАҚ -ы еншілес кәсіпорындарымен бірге аталған ұсынысты жүзеге асыра алады. Әрбір кәсіпорындағы Еңбекті нормалау және еңбекақы төлеу жүйесі әрбір жұмыс орнындағы проблемаларды шешуге ғылыми көзқарасты және еңбектің мазмұндылығын арттыруды қамтамасыз ететін осындай еңбек әдістері мен тәсілдерін пайдалануға ықпал етуі тиіс. Төмендегі 2-ші суретте ауыл шаруашылығындағы еңбек ақы мен нормалау жүйесін дамытуды негізгі бағыттары көрсетілген [3].

Еңбек ақы және нормалау жүйесін өңдеудің негізгі бағыттары	Қолданыстағы еңбек ақы және нормалау жүйесін жетілдіру бағыттары
Ауыл шаруашылық кәсіпорындарының ұйымдастыру-техникалық жағдайын талдау және бағалау	Қолданыстағы еңбек ақы мен нормалау жүйесін талдау
Ауылшаруашылық ғылыми-зерттеу орталықтарында еңбек ақы және нормалау жүйесінің жаңа нормативтерін өңдеу	Кәсіпорындарда еңбек ақы және нормалау қызметтерін құру
Кәсіпорындарда еңбекті нормалауды ұйымдастыру	Еңбекті тарификациялау
1) кәсіпорын қызметі ерекшеліктерін сәйкес қажетті нормалар мен нормативтер өңдеу	Еңбек ақы және одан аударымдар есебін толық автоматтандыру
2) жұмыскерлердің еңбегін бағалау үшін қажетті нормалар мен нормативтер өңдеу	Өндірістік және еңбектік тәртіп бұзушылықтың алдын алу және санкциялар жүйесін тиімді енгізу
Еңбекті ғылыми ұйымдастыру	

(ұжымның әлеуметтік – психологиялық климаты, басқару шешімдерінің жеделдігі мен тиімділігі, кәсіпорындарда еңбек ақы мен нормалау бойынша статистикалық нақты және дұрыс ақпараттарды жинау)

2 сурет - Ауыл шаруашылығындағы еңбек ақы мен нормалау жүйесін дамытуды негізгі бағыттары

Суретте берілген ақпараттарға сәйкес еңбек ақы және оны нормалау жүйесін жетілдіру бойынша бағыттарды қарастыруда алдымен, ҚР және жеке кәсіпорындар тарапында нақты еңбек ақы мен оны нормалау жүйесіне талдау және бағалау жүргізу керек. Көптеген ауыл шаруашылық кәсіпорындар КСРО уақытынан қалған нормативтерге сүйенеді. Бірақ қазіргі инновациялық дамуды ескере отырып жаңа бағыт іздеген жөн.

Ауыл шаруашылық ғылыми - зерттеу орталықтары еңбек ақы және оны нормалауда қазіргі ауыл шаруашылық құрылымдар мөлшерін ескерген жөн. Оның ішінде табиғи-климаттық, экономикалық, еңбектік, әлеуметтік орталарында ескеру қажет.

Қазіргі жағдайда, әсіресе ауыл шаруашылық кәсіпорындарында еңбек ақыны және оны нормалау жүйесін тиімді ұйымдастыру арқылы табыстылық деңгейін көтеруге болады. Тәуелсіздік алғаннан бері ауыл шаруашылық жұмыскерлерінің біліктілігін көтеру мәселесі артта қалуда, ал ауыл шаруашылық мамандарын қайта даярлау бағдарламалары айтарлықтай нәтиже берген жоқ. Өнілірістік кәсіпорындарда техникалық қауіпсіздік жағдайын жетілдіріп, тәртіптік бұзушылықтар үшін сакциялар енгізу қажеттілігі туындады. Қазіргі инновациялық қоғамның қарқынды дамуына байланысты ебек ақы мен нормалауды ғылыми тұрғыдан ұйымдастыру алдыңғы орынға шықты. Яғни тек еңбек өнімділігі мен табыстылық көрсеткіштерін ғана жоғарлатуға күш жұмсап қана қоймай, жұмыскерлердің әлеуметтік, психологиялық, рухани тұрғыдан дамуында ескеру керек [4].

Жоғарыда аталған үрдістерді жүзеге асыру үшін, әрине мемлекеттің де қатысуы керек. Төмендегі 3 - суретте ҚР ауыл шаруашылығына тікелей қатысы бар басқару органдары аталған.

3 сурет - Ауыл шаруашылық кәсіпорындарының қызметіне әсерін тигізетін негізгі мемлекеттік органдар

Аталған органдардың тарапынан жыл сайын әртүрлі мемлекеттік бағдарламалар шығуда. Ауыл шаруашылық кәсіпорындарында аталған бағдарламаларды толық қамтымайды, қамтуға да қажетті мамандары жоқ болуы мүмкін. Сондықтан мемлекет тарапынан тиімді негізгі орталықтырылған ғана бағдарлама болу керек.

Қорытындылай отырып, ауыл шаруашылық кәсіпорындарындағы барлық мәселелер еңбек ақы және нормалау жүйесімен тікелей байланысты болғандықтан, бірыңғай әлеуметтік-экономикалық, өндірістік жүйе ретінде қарастыру керек. Ауыл шаруашылығындағы еңбек ақы және нормалау жүйесін жетілдіріп, өңдеу үшін қолданыстағыны біліп алып, жақсарту керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Ауыл шаруашылығы саласы. 2020-2021 жж аралығында [Текст] / ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. Ұлттық статистика бюросы. <https://stat.gov.kz>
2. Тугачева Л.В., Павлова А.В., Репичев А.И. Управление совершенствованием системы оплаты труда работников отрасли растениеводства [Текст] / Вопросы управления. - 2019.-№1(37). - С.143-154.
3. Кекчебаев Е, Жакупова Г. Маркетинговые исследование сельского хозяйства Казахстана [Текст] : Анализ инвестиционной привлекательности рынка. Обновлено 15.04.2021. <https://marketingcenter.kz/20/rynok-selskoe-khoziaistvo-kazakhstan.html>
4. Myrzaliyev, B. S., Kokenova, A. T., Alimkulova, E. S., Zhetibayev, Z. K., & Bimendeyev, B. Improving the economic mechanism for increasing labor productivity in agriculture [Text] / Journal of Advanced Research in Law and Economics. -2020. -№11(4). - P.1233-1245.